

NOTES SUR QUELQUES FORMES VERBALES
DES ANCIENS TEXTES ROUMAINES

(Résumé)

Les notes de l'auteur attirent l'attention sur: 1) une nouvelle attestation du passé simple 2e pers. sg. *feapse*, 2) deux formes verbales peu connues: *fease* (passé simple 3e pers. sg.) et *fesease* (plus-que-parfait 3e pers. sg.), 3) les formes analogiques du conjonctif présent 1e et 2e pers. sg. du verbe *avoir*, 4) la forme du conjonctif présent 3e pers. sg. *să doaie*, 5) une forme verbale inexistante: *feacereși*, 6) quelques formes verbales envisagées comme des fautes de transcription.

Cuvinte-cheie: forme verbale rare, lecțiuni și interpretări greșite.

Mots-clés: formes verbales rares, leçons et interprétations erronées.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Manuela Saramandu

CA SAU CA ȘI

Utilizarea grupării *ca și* în fața unui predicativ suplimentar în locul prepoziției *ca* se manifestă ca o tendință aproape generală în limba română actuală. Motivată ca modalitate de evitare a cacofoniei (*el ca și colaborator*), construcția se extinde și în situații unde nu există această motivație (*el ca și director*).

Se impune o analiză a situațiilor și a structurilor diferite în care apare această grupare. Încă din latină se înregistrează elementul *si* prin scurtarea lui *sic* „astfel, în acest chip”, folosit în anumite compuse (*qua-si* „ca și”, *ni-si* „dacă nu”), ca o particulă expletivă, cu rol de întărire, de accentuare.

În limba română veche sunt numeroase exemplele cu pronume și adverbe întărite cu particula *și*: *luiși*, *acestași*, *acieși*, *atunceși*, păstrate până în secolul al XVIII-lea¹. Alte forme s-au menținut până astăzi în vorbirea populară: *fieșicine*, *fieșicare*, *fieșice*, *orișicine*, *orișicare*, *orișice*, *orișicăți*, *oareșicine*, *oareșicare*, *oareșice*, *sieși*². *Același* s-a impus chiar în limba literară actuală, unde s-a produs o modificare semantică dată de particula *și* (sensul de depărtare s-a convertit într-un sens de identitate). *Și* din structura pronomelor nehotărâte întărește sensul generalizator al acestora. Este o situație similară disocierii componentei *ori-*, din structura pronomelor nehotărâte *oricine*, *oricare*, *orice*, printr-o prepoziție³, în exemple ca:

¹ Cf. Ovid Densusianu, *Opere*, III, Editura Minerva, București, 1977, p. 67–68.

² Grigore Brâncuș, *Părțile de vorbire neflexibile*, în *Sinteze de limba română* (coordonator Theodor Hristea), ediția a treia, București, 1984, p. 233.

³ Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Științifică, București, 1967, p. 150, 151.

ori cu cine, ori la care, ori în ce. Astfel se mărește expresivitatea pronumelui, prin întărirea sensului generalizator.

Lărgind discuția, putem menționa și alte situații de folosire expletivă a unor forme pronominale clitice, cu rol de accentuare, de participare afectivă: dativul etic (*Zmeul ia buzduganul și mi ți-l aruncă până în cer*), dativul cu valoare neutră (*Și dă-i cu țuică, dă-i cu vin, până își potoli setea*), acuzativul cu valoare neutră (*Nu prea le are cu munca*)⁴. De asemenea, fostele conjucții *de* și *că*, folosite pentru introducerea unor propoziții principale exclamative, atestă transformarea lor în particule expletive, întâlnite în exprimarea orală, familiară: **De-ar ploua la timp!**; **Că frumoasă s-a mai făcut!**; **Că bine-ai mai zis!**

Grupările *ca (și)*, *cât (și)* sunt folosite pentru exprimarea unui comparativ de egalitate⁵. *Și* este la origine o particulă expletivă facultativă: *Maria este la fel de frumoasă ca sora ei* = *Maria este la fel de frumoasă ca și sora ei*.

Menționăm utilizarea celor două modalități de exprimare – *ca și* și *ca și* – în mod frecvent, la nivel dialectal, în istroromână⁶. *Ca* apare cu sens comparativ: *Ploaje ca din brenta* (Plouă ca din găleată). *Ca și* (*ca si*) este mai des folosit decât *ca*, în structuri variate:

– comparația de egalitate: *âbu ca și laptele* (alb ca laptele): *An Jeian nu ganescu ca și noi* (În Jeian nu vorbesc ca noi); *Si je fost-a ca si lor țâțe* (Și el a fost ca și tatăl lor); *Rămăs-a go ca și când a di la măia cazut* (A rămas gol ca atunci când s-a născut).

– comparația cantitativă: *Am câpu ca și un câbă* (Am capul cât o găleată).

– modalitatea: *Focu nelozé ca si I-a urdineț* (Focul [îl] face cum i-a poruncit); *Iă musățe ca si si fost-a mânăte* (E frumoasă precum a fost înainte).

– conformitatea: *ca și uzanța noastră* (după obiceiul nostru).

– comparația ireală: *Ca si si re sto carote mēre pre potoc ân zdolu* (Ca și cum ar merge pe râu în jos o sută de căruțe); *Când ur narod cunoște limba se, e ca și când se ve ân mârē cfluču de se pârjum* (Dacă un popor cunoaște limba sa, e ca și când ar avea în mână cheia închisorii sale).

– sensul de predicativ suplimentar „în calitate de”: *Rupa ai ca și geografski termin* (‘Rupa’ este ca termen geografic); *Lucra ca si fãbro* (Lucra ca fierar); *A luț frățe al gonē [automobilu] ca și za șafera* (Fratele lui îl conduce [automobilul] ca șofer).

⁴ Cf., în acest sens, *Gramatica limbii române*, I, *Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 207.

⁵ Nu discutăm aici statutul de prepoziție sau de adverb al lui *ca* (pentru detalii vezi *Gramatica limbii române*, I, p. 628).

⁶ Petru Neiescu, *Dicționarul dialectului istroromân*, vol. I (A–C), Editura Academiei Române, București, 2011, p. 212–213. Prezența construcției *ca (și)* în istroromână este semnalată și de August Kovačec în *Descrierea istroromânei actuale*, Editura Academiei, București, 1971, p. 156 și în *Tratatul de dialectologie românească*, Scrisul Românesc, Craiova, 1984, p. 579.

Pe de altă parte, *ca și* este atestat în subdialectul crișean, pentru a exprima un comparativ de egalitate (*Pistornic, ca și o cruce; Nu este loc frumos ca și acela*) sau de inegalitate (*Fost-au [în trecut] mai credincioși ca și azi*)⁷.

Aceste atestări conduc la concluzia că în limba română veche exista o arie dialectală corespunzătoare istroromânei și subdialectului crișean în care gruparea *ca și* introducea structuri numeroase și variate. În graiul crișean s-a păstrat utilizarea construcției cu sens comparativ de egalitate, dar și de inegalitate. În limba literară *ca și* s-a impus numai în exprimarea comparativului de egalitate. Menținerea lui *și* a fost probabil favorizată de echivalența semantică a structurii comparative cu o structură copulativă: *Maria este la fel de frumoasă ca și sora ei = Maria și sora ei sunt la fel de frumoase*. Elementele de relație *ca (și)*, *cât (și)* s-au cristalizat în corelație cu mărcile comparației adjectivale (sau adverbiale), devenind un fel de morfem discontinuu al categoriei intensității pentru egalitate: la fel de, tot așa de, tot atât de... *ca (și)*, *cât (și)*. Este de presupus că această structură s-a impus într-o perioadă relativ recentă.

Gruparea *ca și* s-a extins pentru exprimarea unei comparații ireale: *El e ca și angajat* sau în coordonarea unor construcții cu sens cumulativ⁸: *Mi-am amintit de perioada copilăriei ca și de aceea a adolescenței; Se ocupă de istorie ca și de matematică*. Este vorba de o locuțiune conjuncțională, paralelă cu locuțiunile *cât și*, *precum și*, în care elementul *și* este un semiadverb. Statutul lui *și* se situează, de fapt, la granița dintre adverb și conjuncție coordonatoare.

Așa cum arată Grigore Brâncuș, adverbul *și* are, în aceste structuri, un comportament similar cu al adverbului *edhe* din albaneză, care este format din conjuncția *e* și adverbul *dhe*: *Lexoj edhe dëgjoj*. „Citesc și și ascult”. Combinația *și și* este atestată în limba veche, unde conjuncția copulativă *și* apare însoțită de adverbul *și*, având sensul „chiar, în plus”: *Că cu pierderea amu avuției și și alte năpăști, cătră el trage pre noi*⁹.

În concluzie, deși există structuri paralele, considerăm că utilizarea lui *ca și* în limba actuală nu reprezintă o continuare a situațiilor din româna veche. Singura structură păstrată dialectal (în Crișana) și impusă apoi în limba literară este construcția comparativă de egalitate. Sunt acceptabile și sensurile noi ale acestei exprimări (comparativ ireal și cumulativ). Extinderea lui *ca și* „drept, în calitate de” pentru predicativul suplimentar a proliferat rapid în faza actuală a limbii române din dorința de a evita cacofonia (*ca și coautor, ca și cetățeni*), lărgindu-și apoi utilizarea în mod nemotivat: *S-a evidențiat ca și specialist; S-a prezentat ca și medic*. O asemenea utilizare nu poate fi admisă, chiar cu motivația evitării cacofoniei, deoarece, în faza actuală de evoluție a limbii literare, nu e acceptabilă o construcție identică – precum *ca și* – pentru sensuri total diferite (comparativ și predicativ suplimentar).

⁷ Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 148.

⁸ *Gramatica limbii române*, I, p. 654.

⁹ Grigore Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, București, 1999, p. 165, 166.

Este recomandabilă utilizarea conectorilor specifice acestei poziții sintactice: prepozițiile *ca*, *drept*, locuțiunea prepozițională *în calitate de*¹⁰. De exemplu: *Au numit-o ca șefă*; *S-a prezentat drept autor*; *S-a evidențiat în calitate de specialist*.

Pentru cuvintele cu componenta semantică „personal”, folosirea conectorilor recomandate de normă este justificată. O situație mai dificilă o reprezintă cuvintele abstracte cu inițialele *c* + *vocală* (*caracter*, *cerințe*, *circumstanțe*, *concepție*, *condiții*, *context*, *curatorie* etc.), unde sensul conectorilor recomandate nu este adecvat. Se poate recurge la exprimări mai largi cu sens relațional (precum: *din punct de vedere*, *din perspectiva*, *în ceea ce privește*, *în privința*, *în materie de*, *sub aspect*) sau se poate admite cacofonia, în mod excepțional, în situații ca cele deja acceptate (*biserica catolică*, *tactica cavaleriei*, *epoca capitalistă*, *Ion Luca Caragiale*).

În mod aberant, au început să apară sporadic exprimări în care orice *ca* este înlocuit prin *ca și*: *Ea e mai mare ca și el*; *Va face orice ca și să devină șef*. Gruparea *ca și* se delexicalizează, similar ticurilor verbale, precum: *deci*, *mă rog*, *nu-i așa*, *de fapt*, *carevasăzică* etc.

CA OU CA ȘI

(Résumé)

L'auteur se propose de présenter et d'analyser l'utilisation de la construction comparative *ca și* au lieu de *ca* dans la langue actuelle. L'apparition de cette construction s'explique par des raisons d'ordre stylistique, pour éviter la cacophonie (*ca ca*, *ca că*, *ca câ*, *ca ce*, *ca ci*, *ca co*, *ca cu*). Attestée dans la langue ancienne, la construction existe aujourd'hui au niveau dialectal. À la fin de sa contribution, l'auteur présente les contextes où l'utilisation de la construction *ca și* au lieu de *ca* est inacceptable.

Cuvinte-cheie: limba literară, norma lingvistică, istoria limbii, dialectologie.

Mots-clé: langue littéraire, nome linguistique, histoire de la langue roumaine, dialectologie.

Cristinel Sava

COMPLEMENTIZATORII COMPUȘI ÎN LIMBA ROMÂNĂ. POSIBILE INTERPRETĂRI

În teza de doctorat (Sava 2012a), ne-am ocupat de complementizatorii care se întâlnesc în limba română veche (sec. al XVI-lea–al XVIII-lea), stabilind atât inventarul lor, cât și o anumită interpretare (în special a celor construiți cu conjunctivul). În articolul de față, vom prezenta o scurtă analiză a complementizatorilor

¹⁰ *Gramatica limbii române*, II. *Enunțul*, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 304.